

Валерій Степанков*

ВНУТРІШНЯ І ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ПЕТРА ДОРОШЕНКА ВЕСНОЮ 1671 РОКУ

Укладення у серпні 1670 р. польським урядом Острозької угоди із запорозьким козацтвом, очолюваним кошовим гетьманом М. Ханенком, й намагання її політичної еліти усунути від влади легітимного гетьмана П. Дорошенка помітно ускладнили взимку наступного року відносини Правобережної гетьманщини з Річчю Посполитою. За таких обставин на чільне місце у діяльності гетьмана й старшини висувається комплекс питань, пов'язаних з необхідністю розробки наріжних принципів зовнішньої і внутрішньої політики. А відтак для обговорення наслідків посольства до Варшави, оцінки Острозького договору й вироблення плану дій стосовно Січі й Польщі, П. Дорошенко розпорядився скликати козацьку раду в Корсуні. На початку березня представники полків зібралися у місті. Аби його не обвинувачували у тиску на учасників ради й нав'язуванні їй власної думки, пішов на сміливий крок: відмовився від особистої участі у її роботі до прийняття відповідних ухвал. Вона проходила, вочевидь, 4 березня. Про її перебіг інформації майже не маємо. Як повідомляв білоцерківський комендант великому коронному гетьману Я.Собеському „...швидка була і дуже таємна”¹. За даними російського розвідника К. Христофорова, котрий чув від грецького купця Мануйла (йому вдалося, змішавшись з поспільством, побувати на ній), зачитаний лист від короля М. Вишневецького викликав у присутніх обурення: “поспільство почало гукати, що всі будуть стояти проти поляків своїми головами й умирати, а держатимуться сторони турецького султана...”²

Підтверджуючи вірність турецькій протекції, рада відхилила умови Острозької угоди як неправдивої й незаконної. Вона одностайно визнала й підтримала легітимність й чинність влади П. Дорошенка, засудила розкол серед козацтва й пропольський курс М. Ханенка та Запорозької Січі, відкинула ідею скликання чорної ради тощо. Ухвалила, аби генеральні старшини і полковники звернулися з листами до короля, в яких виклали б свою позицію з порушених М. Вишневецьким в універсалах до Війська Запорозького питань. Приймається також рішення написати листа від імені старшин і товариства до запорозького козацтва з роз'ясненням причин несприйняття умов Острозької угоди. Під кінець роботи ради з'явився П. Дорошенко, котрий підтримав її ухвали і вирішив теж надіслати листа королю. Всі вони датовані 4 березня³.

* Степанков Валерій Степанович – доктор історичних наук, професор, Кам'янець-Подільський державний університет ім. І. Огієнка.

¹ *Kluszycki F. Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego.* – Т. 1. – Cz. 1. – Kraków, 1880. – S. 627.

² Цит. за: *Дорошенко Д.* Гетьман Петро Дорошенко. Огляд його життя і політичної діяльності. – Нью-Йорк, 1985. – С. 329.

³ Бібліотека Баворовських (далі – ББ). ВР. – Спр. № 255. – Арк. 12-12 зв.: Бібліотека Національна (далі – БН) (Варшава). ВМФ. – № 2227; Бібліотека музею Чарторийських (далі –

У листі до М.Вишневецького гетьман повідомляв про зібрання військової ради “всієї старшини і військової черні”, на якій кожен полковник зачитав полчанам вручені їм королівські листи. Сам же він (гетьман) у її роботі участі не брав, тому не міг впливати ні на її ухвали, ні на зміст відповідей королю старшин і товариства полків. Зазначав, що комісари навмисне обмовили його, обвинувативши у зриві Острозької комісії, наражаючи „на неласку в. к. м-ті”. Приписуючи йому „вперту затятість й амбіції”, вони схилили короля передати клейноди Низовому Війську (себто запорозцям). І все ж гетьман прохає у нього ласки й задовільнення потреб Війська Запорозького, хоча б на умовах Зборівської чи Чуднівської угоди⁴. Смирений тон листа, поміркованість клопотань промовляли про намагання unikнути остаточного розриву українсько-польських відносин. За образним висловлюванням одного із сановників, хотів залишити для себе „ворота відчиненими”⁵.

Генеральні суддя П. Бережицький та С. Половець у листі до М. Вишневецького наголошували на неправдивості інформації, що начебто П. Дорошенко „сам з кількома особами відправляє посольства, приймає (їх), а нам, всьому Війську, не повідомляє”. Засвідчували, „що п. гетьман наш, як усе за порадою всього Війська чинить, так перед нами не лише листів в. к. м-ті, але й менших осіб не приховував”. У друкованому листі вони вичитали, „що нас в. к. м-ть, тих, котрі жінок, дітей й осілости свої мають, і вірно з вождем і всією нашою старшиною з підданством горнулися... ласкою своєю Панською (про яку багато разів прохали) упослідивши, Низових, утікачів наших, злочинних щодо Війська, зволив ушанувати...” Прохали, аби не віддаляв їх від своєї ласки, бо „на такій обіцянці як перед війною було (себто напередодні 1648 р. – Авт.)” даремно будувати надії, „коли не тільки гетьман і полковник, але і найменший староста і ревізор, перед війною, був поляк. Через це великих утисків зазнавало Військо і мусило з такого ярма визволятися. Вже понад двадцять років не може загаситися ця пожежа”⁶. З листами подібного змісту до короля, як уже зазначалося, звернулися також генеральний обозний, усі полковники реєстрових козаків і найманців (кінних і піших полків).

Великий інтерес становить зміст листа городового козацтва й старшини, написаного з ради до „Товариства Війська Запорозького Низового, перебуваючого на Коші”. Насамперед відзначали у ньому факт уважного вивчення на зібраній раді надісланого тексту Острозькій комісії. Зрозуміли, що в ній немає нічого іншого, ніж констатування вольностей Війська Запорозького, “які перед війною бували і нам цього не треба широко виписувати...”. Кожен зі старинних козаків знає, “яка була нам, Війську Запорозькому, перед війною вольність. Ляхи над нами старшими бували, а кого хотіли, хоч би найліпшого товариша, найменшу знайшовши причину, ганебною смертю зі світу зживали. І в нічому,

БМЧ) (Краків). ВР. – Спр. № 844. – Арк. 27-29, 33-83; БН. ВМФ. – № 21029; *Дорошенко Д.* Назв. пр. – С. 328-337; *Мицик Ю. А., Степенькін С. Д.* Корсунщина козацька. – Корсунь-Шевченківський, 1999. – С. 79; *Perdenia J.* Hetman Piotr Doroszenko a Polska. – Kraków, 2000. – S. 263-266.

⁴ *Kluczycki F.* Op. cit. – Т. 1. – Cz. 1. – S. 622-623; *Дорошенко Д.* Назв. пр. – С. 328-329.

⁵ ББ. ВР. – Спр. № 255. – Арк. 20.

⁶ *Kluczycki F.* Op. cit. – Т. 1. – Cz. 1. – S. 623-624; *Дорошенко Д.* Назв. пр. – С. 334-335.

в чому існувала потреба, не давали волі, а особливо віру нашу староруську применшували і церквам Божим вольності не давали, **всюди по українських містах костели свої поширювали. І в цілому понад усяку міру важким ярмом підданства обкладали народ наш український; а якщо було перед війною добре, то не потрібно було ніколи Війську Запорозькому з ними воювати. Для чого ж тоді двадцять і кілька років воювали і в багатьох воєнних походах проливали багато крові і головами своїми накладали? Як це вам не соромно було до таких недосконалих вольностей приставати, які перед війною шії наші гризли й до цієї війни нас спонукали?** (виділено мною – В. С.)”.

І далі продовжували: „Знайте ж в.м.п. брати наші милі про те, що ми, все Військо Запорозьке, як за минулих гетьманів, так і за теперішнього й. м. пана Петра Дорошенка, гідного цього уряду чоловіка, батьківського сина, розто-ропно гетьмануючого і мудрого, даючого провід нам усім до оборони церков Божих і вольностей наших, стараємося про більші вольності ніж були перед війною. І повністю на Комісію вашу, яку в. м. в Острозі прийняли, приставати не хочемо, і військового товариства зменшувати і не мислимо, так як і в.м. на комісії Острозькій ухвалили, що зараз же панам і старостам у всій Україні у маєтності своїй приїжджати і підданими, згідно давнього перед війною існуючого звичаю, володіти. Не добре те посли ваші перед королем й. м-тю вчинили, подаючи неправдиві відомості про й. м. пана гетьмана, начебто й. м. без нашої відомості військової послів до Польщі і в інші місця направляв і, що ці посли привозили, того нам не повідомляв. Отож знайте, що все, що чинить й. м. п. гетьман, то все робить за згодою і радою нашою і нічого перед нами не прихо-вує. Не сам і тепер й. м. п. гетьман це чинить, але ми всі однак і за згодою з нашої поради постановили, щоб більших вольностей і ліпшого їх забезпечення у короля й. м. п. домовлятися маємо, тож про це з цього ж міста Корсуня всі ми писали до короля й. м. І якщо ж нам наданих вольностей не дозволять, тоді скільки нам вистачить розуму і сил будемо старатися і діяти за Божою допомогою про збереження цілісності і вольностей наших”. На кінець переконували низових козаків у тому, що укладена Острозька угода „усім нам і Війську Запорозькому є некорисна...” Закликали їх, аби, забувши упертість, „вступили у відносини з нами і, дбаючи про збереження цілості церков Божих і вольностей приналежних, так аби старожитна предків наших слава не зменшувалася”.

Листа підписали обозний військовий І. Гулак, судді військові П. Березький (Бережицький) і С. Половець, осавул військовий Я. Лизогуб. Полковники: чигиринський Я. Корецький, уманський Г. Білогруд, паволоцький Г. Гамалія, торговицький С. Щербина, черкаський П. Білий, канівський М. Павлович, корсунський Ф. Кандиба, білоцерківський С. Бутенко, кальницький Г. Коваленко, замість брацлавського полковника поставив підпис суддя полковий О. Аціторка й наказний подільський полковник А. Зеленський⁷.

Захоплений у другій декаді березня жовнірами до полону козак повідомив, що рада (помилково вважав, що вона відбулася у Лисянці) ухвалила зректися „протекції короля й.м. і Р-чі П-тої, а Турка прийняти”. З неї „до Задніпров’я і

⁷ ББ. ВР. Спр. № 255. – Арк. 12-12 зв.; *Дорошенко Д.* Назв. пр. – С. 337-338.

Запоріжжя послано з кожного полку (посланців), аби одне розуміли, як за Хмельницького (виділено мною – В. С.)⁸ Припускаю, що листа відповідного змісту рада могла справді направити і до населення Лівобережної України.

Отже, Корсунська рада стала важливою віхою політичного життя Правобережної гетьманщини. Вона засвідчила факт консолідації старшини навколо політичної програми П. Дорошенка, спрямованої на виборення самостійної держави. Продемонструвала її рішучість відстоювати здобутки революції, нелегітимність Острозького договору й підтвердила вірність турецькій орієнтації.

Через кілька днів після ради козакам П. Дорошенка вдалося перехопити посланців королівського резидента М. Рачковського й сотника, котрий перейшов на бік Польщі, Л. Руданіна, які осіли у Білій Церкві, з листами до певних осіб (з-поміж козацтва й старшини), що закликали їх до проведення чорної ради, спрямованої на усунення гетьмана від влади. Ця таємна провокаційна діяльність резидента, викликала у нього порив образи й гніву. 29 березня гетьман звертається з листом до Я. Собеського, докоряючи йому та королю за їхнє підступне ставлення до нього й Війська Запорозького. Мало того, зауважував він, що їх послів відправили з Варшави з друкованими, образливими для нього, примірниками угоди, але, повіривши тому „лисому звіднику” (Л. Руданіну – Авт.), котрий бавився „чортячими гусями”, понаписовано листи „на роздмухування вогню заколотів в Україні”. Пану М. Рачковському, комісару, прислано „пекельного ремісника (Л. Руданіна – В. С.)”, аби їх організувати. Саме за порадою „цієї лисої, не маючої у нас жодної поваги, голови (хоч із довгою бородою)” хоче скликати чорну раду. Але ж вона у нас „за ласкою Божою давно, як шкідлива й згубна, з Війська виведена; час уже її викинути з нашої Вітчизни, яка уже понад двадцять років ополіскується кров’ю, до інших країв, а самим тішитися зі святого миру”. Прохав Я.Собеського, як „першого громадянина й оборонця Вітчизни”, переконати короля, аби той не вірив „фальшивим псевдопророкам” і заспокоїв „статечне Військо й **увесь народ український (виділено мною – В. С.)**” не якимись викрутасами, як це мало місце на Острозькій комісії, а відповідними привілеями, клейнодами та ін. Знову натякав на доречності виведення залог з Білої Церкви й Димера. Засвідчував готовність Війська „кров проливати й накладати головами проти любого неприятеля Вітчизни”⁹.

Намагається у цей час П. Дорошенко поширити терени держави на північ Київського воєводства. Ймовірно серед населення Полісся посилюлися настрої на користь поновлення козацького устрою й значна його частина засвідчувала готовність визнати його владу. Опосередкованим підтвердженням цієї думки слугує звернення гетьмана до жителів овруцьких, норинських “з волостями по самий Турів”, як до шляхтичів, так і посполитих, котрі “збираються на мое ім’я”. 9 березня він видав універсал, призначеному овруцьким полковником Р. Чернявському, котрий мав з’явитися у цей край й відібрати “усі міста і села” “під юрисдикцію мою”, прилучаючи їх до Овруцького полку, оскільки сюди “здавна, за наших попередників, булава заходила”. Усно наказав полковнику

⁸ Державний архів у Кракові (далі – ДАК). – Ф. 452. – Спр. № 372. – Арк. 24.

⁹ ББ. ВР. – Спр. № 255. – Арк. 13–13 зв; Grabowski A. Ojczyzste spominki. – T.2. – Kraków, 1845. – S. 306; Дорошенко Д. Назв. пр. – С. 331-332.

пильнувати за тим, аби нікому не завдавали кривди. Особливо це стосувалося вояків кількох полків, направлених для блокування Димера. Населення закликалося виявляти зичливість до Війська Запорозького і “владі моїй”. Кожного неслухняного розпорядився Р. Чернявському, “як здрайцю і бунтівника”, “не одсилаючи до нас, горлом карати”¹⁰. Наступного дня звернувся з повідомленням до Я. Собеського, що вбивство посланого до нього сотника Подільського полку вчинив подільський суддя К. Кавецький (точніше його син¹¹ – В. С.), тому вимагав “вчинити справедливість” стосовно вбивці, а також повернути захоплені у покійного гроші, коні й інші речі “до дому забитого”¹².

Одержавши в кінці першої декади березня відомості про переправу через Дністер татар Білгородської орди під проводом Суїн (Суфан) Казі-агі¹³, П. Дорошенко постав перед проблемою: що робити? Залишення на теренах Гетьманщини означало погіршення через їхні утиски становища населення, направлення у терени Польщі (а фактично на територію Подільського й інших воєводств) неминуче привело б до небажаного поновлення воєнних дій з Річчю Посполитою. Вона розв’язалася само собою, бо татарський провідця отримав від сілістрійського паші розпорядження вторгнутися у польські володіння. Воно мало засвідчити рішучість намірів Стамбула обстоювати права сюзерена над “Україною” й відповідно спонукати Польщу до відмови від претензій на неї. Ймовірніше всього, Суїн Казі-ага наполіг на участі українських вояків у запланованій акції. Гетьман вирішив направити на допомогу союзнику сформоване (до 20 козаків “з двома кіньми” з кожної сотні полків) з’єднання, очолюване наказним гетьманом О. Гоголем¹⁴.

За досягнутою домовленістю, вони мали вторгнутися у Подільське воєводство. Підстав для цього були дві. Перша полягала у постійних нападах шляхти зі своїми підрозділами на поселення Подільського полку з метою захоплення майна й селян. Так, лише з листа подільського полковника й могилівського коменданта Л. Бужкевича (Бускевича) від 12 березня до чернігівського хорунжого Я. Мисьлішевського довідуємося про його скарги на напади Пасенковського на Дурняківці, де забрав худобу, пограбування ним Кучі й Ольхівців. Вольський і зять Долгицького систематично грабували мешканців (селян і козаків) Куроставців та інших поселень. Підкреслював, що не слід “тут нікому давати причини носом крутити; власне з-за нашої терпеливості спало все Поділля і люди спокійно жили у помешканнях”. Рішуче відхилив обвинувачення, що саме вчинки козаків його полку “дають зачіпки до війни”. “В. м-ть самі не хочете миру, – зауважував він, – коли допускаєте такі вчинки панам Пасенковським у Поділлі, які, вочевидь, для цього назбирали халастри, аби в хлопів, які перебувають під управлінням вельможного й. м. па(на) гетьмана Війська Запорозького регіменту, нажите добро відбирали”. Вимагав повернення “худоби у

¹⁰ ББ. ВР. – Спр. № 255. – Арк. 14.

¹¹ ДАК. – Ф. 452. – Спр. № 372. – Арк. 20.

¹² *Kluczyski F.* Op. cit. – S. 625.

¹³ ДАК. – Ф. 452. – Спр. 372. – Арк. 45.

¹⁴ Архів головний актів давніх (далі – АГАД). – Ф. 549. – Спр. № 37. – Арк. 41; ДАК. – Ф. 452. – Спр. 372. – Арк. 24, 41, 43.

наших селян забраної” й покарання убивць посла. Якщо “нам станеться сати-фіскація з винних”, тоді обіцяв за дозволом “ясновельможного” пана гетьмана Війська Запорозького повернути “хлопам підданним в.м. забрані у них речі і майно...”. Нарікав полковник і на жовнірів, бо “якщо кому наказано стати на пасах, то не наказано вчиняти ні зачіпок, ні захоплень. У наших купців одних тільки волів у невинних людей забрали близько трьохсот”¹⁵. Другий привід полягав у необхідності покарання вбивць посла до Я. Собеського.

Останній, отримуючи тривожні відомості про появу татар у Брацлавщині, маючи у своєму розпорядженні бл. 12 тис. жовнірів (разом зі слугами), негайно послав у Подільське воеводство підкріплення на чолі з чернігівським каштеляном Г. Сільницьким, наказав рухатися сюди з полком Я. Пиву й вживав заходів для зміцнення оборони Кам’янця-Подільського. Вони мали утримувати терени по лінії Кам’янець – Бар – Меджибіж – Стара Синява¹⁶. Інше угруповання мало захищати від нападу Південну Волинь. Проте ці з’єднання не спромоглися запобігти вторгненню татар і українців, яке розпочалося 12-13 березня. Перший удар завдається по околицям Бара, Деражні, Меджибожа, Старої Синяви, внаслідок якого постраждало чимало селян. Штурмуючи замок у Мазівцях (маєтку Кавецьких) козаки кричали, аби їм видали убивць їхнього посла. Захисники замку направили уповноважених до О. Гоголя, ставка якого перебувала у Пирогівцях, прохаючи милосердя. Мазівці й інші маєтності Кавецьких були спалені. Стара Синява відкупилася, подарувавши наказному гетьману 20 коней, а татарам певну грошову суму. Окремі чамбули татар подалися до Старокостянтинова, Лабуні й Полонного¹⁷. В околицях Бара було зруйновано велику кількість поселень, у т. ч. всі села Кавецьких, татари захопили чимало ясира¹⁸.

На початку третьої декади березня Г. Сільницький основні сили зосередив під Кам’янцем-Подільським, чекаючи на нові відомості про дії противника. Дізнавшись 28 березня, що на допомогу татарам з’явилася підмога (мабуть Буджацька орда), яка хоче вдарити на Меджибіж, а також про залишення Могилева сотнями Подільського полку, наказав корогвам зосереджуватися під Солобківцями, куди збирався негайно вирушити і сам¹⁹. З’явившись до табору, він повів підрозділи до Бара, звідкіля завдав кількох ударів по українським сотням і татарам. За “порадою” одного з барських шляхтичів, котрий був таємним агентом П. Дорошенка, вирішив вчинити похід на Шаргород. Згадуваний шляхтич погодився бути провідником, маючи на меті навести жовнірів на за-

¹⁵ ДАК. – Ф. 452 – Спр. 372. – Арк. 41-42; Крикун М. Подільський козацький полк: періоди існування та полковники / М. Крикун // Козацькі війни XVII століття в історичній свідомості польського та українського народів. Матеріали Другої Польсько-Української Наукової Зустрічі (Львів, 12-13 жовтня 1995 р.) / За ред. Л.Зашкільняка. – Львів-Люблін, 1996. – С. 143-144.

¹⁶ ДАК. – Ф. 452. – Спр. № 372. – Арк. 22, 41; Дорошенко Д. Назв. пр. – С. 341-342; Kluczycski F. Op. cit. – Т. 1. – Cz. 1. – S. 633-634.

¹⁷ ДАК. – Ф. 452. – Спр. № 372. – Арк. 24.

¹⁸ Sobieski J. Listy do Marysienki / Opracował L.Kukulski. – Warszawa, 1962. – S. 370-371; Chrapowicki J. A. Diariusz. Część trzecia: lata 1669-1673 / Opracował Leszek Andrzej Wierzbicki. – Warszawa, 2009. – S. 139-140.

¹⁹ Kluczycski F. Op. cit. – Т. 1. – Cz. 1. – S. 643; Дорошенко Д. Назв. пр. – С. 342.

сідку. За словами анонімного автора листа зі Львова (16 квітня), той “ледве усіх не згубив, водячи їх по переправах, болотах, трясовині й горах цілий день і цілу ніч і то спеціально, хочаби їх завести у козацьку й татарську засідку”. І лише випадковість врятувала поляків від винищення²⁰.

Наступальні дії Г. Сільницького, вочевидь, стали приводом до нового вторгнення татар і козацьких сотень переважно у терени Кам'янецького повіту Подільського воєводства. Поряд з О. Гоголем останніми керував також А. Дорошенко, котрий зупинився 7 квітня обозом поблизу Дунаївців. Через тиждень вони з татарами напали на поселення в околицях Кам'янця: Кульчиївці, Боришківці та ін. Поблизу міста влаштували засідку, очікуючи на виїзд із нього роз'їзду²¹. Активізувалися дії й загонів левенців (опришків). Саме вони після відходу українських і татарських підрозділів продовжували нападати на шляхетські маєтки, грабувати мешканців поселень. Як повідомляли 21 квітня з Кам'янця, “гульгайство опришкове лютує у містах і селах не лише біля Бара, Меджибожа, але і навколо нас у милі від Кам'янця грабує худобу, людей вирізають, захоплюють, інших у неволю забирають. Орди мають при собі Білгородську й Буджацьку... Кілька сіл пограбували, декотрих хлопів покалічено, інших побито...” Напавши на містечко Шарівку під Зіньковом, “повністю його вибрали”²².

Зрозуміло – воєнні дії у Поділлі, поява татар у Волині й Галичині не могли не стурбувати польської еліти. На різних рівнях почастішали розмови про загрозу війни з Портою. Одні вважали, що вона ось-ось розпочнеться, на думку інших – пізніше, але перші і другі сходилися на її неминучості. Я. Собеський, наприклад, дотримувався погляду, що дана акція проводилася Туреччиною для того, аби перевірити готовність козацької України виконувати взяті перед нею зобов'язання, зокрема чи насправді вона “зреклася підданства королю й.м-ті й Р-чі П-тої”. Ось до якого “відчаю, – підкреслював він 25 березня у листі до краківського єпископа, – привела відправа Петрановського й забиття послів. Це досить добре видно по селам п. Кавецького, вбивці одного з тих послів”. Не приховував, що не схвалював “експедиції Петрановського з видрукowanими універсалами”, бо не потрібно у такі часи шукати собі війни “за такої як у нас неготовності, незначній чисельності грошового війська”. Ознайомившись зі змістом листів від П. Дорошенка до нього і від старшини до короля, дійшов думки щодо можливості залагодження конфлікту (що особисто його втішало), бо коли Річ Посполита, будучи ще не такою виснаженою, у минулі роки погодилася на Чуднівську угоду, то чому нині вона не повинна шукати мирного виходу із ситуації, коли так спустошена. Разом з тим радив готуватися і до війни²³.

Подібну позицію займав і примас Польщі. Стривожений відомостями про підготовку Османської імперії до війни, він 10 і 12 квітня звернувся з листами до М. Вишневецького. В них, по-перше, констатував той неприємний факт, що татари вторгнулися за еміром (наказом) султана. По-друге, звертав увагу на

²⁰ ДАК. – Ф. 452. – Спр. № 372. – Арк. 28.

²¹ Там само. – Арк. 34, 44-45.

²² Там само. – Арк. 45-46.

²³ *Kluczycy F.* Op. cit. – Т. 1. – Cz. 1. – S. 634-635.

розпорядження Мегмеда IV хану вирушати у похід зі “своїми і перекопськими ордами”. По-третє, з погано прихованим невдоволенням нарікав на розіслані по Україні універсали, “про які а ні мені, а ні багатьом їх м. пп. сенаторам” не було відомо. По-четверте, саме вони, надання клейнодів М. Ханенку та убивство послів кинули у відчай П. Дорошенка й Україну, які прийняли не “тільки турецького цезаря протекцію, а й панування...”²⁴

Зрозуміло, що ці й інших осіб докори опосередковано адресувалися провіднику політики королівського двору – підканцлеру А. Ольшовському. Тому останній в листі до любельського воєводи (14 квітня) намагався відхреститися від допущених прорахунків в українському питанні. Зокрема, наголошував на тому, що гетьман й полковники присягнули султану до появи злочасних універсалів, а клейноди М. Ханенку відіслали відповідно до ухвал сенаторів і сейму. Підкреслював, що, як видно з надісланих листів “від усіх полковників”, вони не хочуть “старост, ревізорів, поляків, приписують собі, що звільнилися від цього ярма...” Вони прагнуть ні дочого іншого, як лише “**вчинити народ Руський удільною й незалежною Руською провінцією** (виділено мною – В. С.)”. Вважав за можливе лише тоді довіряти П. Дорошенку, коли він передасть королю вручені йому турецькі інсигнії, відкличе з Порти свого резидента, а також виконає передбачені Чуднівським договором кондидації²⁵. Трохи раніше у листі до Я. Собеського підкреслював: “Йому ясно, що козаки не дотримуються жодної Чуднівської угоди, лише хочуть скинути панування Р. П-тої”²⁶.

Тривожні відомості про серйозність намірів Порти надходили до Варшави, Кракова, Львова, Кам’янець-Подільського й інших міст з різних джерел інформації. Не виключаємо, що відповідними розпорядженнями й заходами турецького уряду, спрямованими на підготовку до наступу на Польщу (наприклад, в Яссах оголосили, аби селяни нічого не сіяли у міжріччі Прута і Дністра, бо всерівно з цього нічого не буде, особливо у тих місцях, де Осман II стояв під час Хотинської війни 1621 р.²⁷), великий візир радше хотів “залякати” Річ Посполиту, зробити її більш поступливою в обговоренні українського питання, ніж насправді готувати військо до наступу. 27 квітня польському послу Ф. Висоцькому в Стамбулі запропонували прийняти ідею “нейтральності України”. Її смисл полягав у тому, аби Гетьманщина “мала стати самостійною державою, незалежною ні від Польщі, ні від Туреччини”. Проте ця пропозиція була рішуче відхилена²⁸. Показово: дану ідею, яка передбачала найоптимальніший варіант розв’язання української проблеми, висунули не уряди сусідніх слов’янських держав (Польщі й Росії) з їхнім християнським населенням, а ісламська Порта, яку й нині більшість українських істориків традиційно продовжує трактувати

²⁴ Бібліотека Варшавського університету (далі – БВУ). ВР. – Спр. № 1957. – Арк. 53-54 зв.

²⁵ Там само. – Арк. 51-52.

²⁶ *Kluczycki F.* Op. cit. – Т. 1. – Cz. 1. – S. 643.

²⁷ ДАК. – Ф. 452. – Спр. № 372. – Арк. 44-45.

²⁸ *Czamańska I.* Czy wojna z Turcją w 1672 roku była nieunikniona? Poselstwo Franciszka Kazimierza Wysockiego do Turcji w latach 1670-1672 / I. Czamańska // *Кварталник Historyczny.* – R. XCII. – 1985. – № 4. – S. 782; *Wagner M.* Wojna polsko-turecka w latach 1672-1676. – Т. 1. – Zabrze, 2009. – S. 74.

винятково у чорних тонах джерела постійної агресії, в образі зятого ворога України.

Чим займався у цей час володар української булави? Погоджуємося з міркуванням Д. Дорошенка, що гетьман “добре здавав собі справу з труднощів своєї ситуації і розвивав дипломатичні зносини на всі боки”²⁹. Продовжував, по-перше, пошук оптимальнішого варіанту для досягнення мети (він усвідомлював вимушеність турецької протекції, потенційні небезпеки від неї та несприйняття більшістю поспільства й козацтва цього вибору) й, по-друге, уникаючи воєнних дій, робити ставку на зіткнення між собою Московії, Порти, Криму й Речі Посполитої, залучення до цієї конфліктної ситуації інших держав. Останній аспект політики зумовлювався не тільки несприятливістю геополітичного становища козацької України, але не в меншій мірі й слабкістю власного економічного та військового потенціалу (давалися взнаки жажливі руйнація й обезлюднення краю).

Так, аби уникнути можливого загострення відносин з Росією, десь у кінці лютого – на початку березня, приймаючи грецького архієпископа Манасія, котрий прямував до Москви, попрохав його передати “великому государю”, що вони “раді б” йому служити, бо “народ їх православний від поляків має утиски й велике гоніння”. Саме тому вони “**змушені були й агарянину** (турку – В. С.) **тимчасово піддатися** (виділено мною – В. С.)”. А, якщо поляки “почнуть їм докучати, то вони супроти них почнуть стояти всі головами своїми, з жінками й дітьми, і з турками і з татарами заодно”. Передавав прохання царю, аби “під свою государеву високу руку їх прийняв, і також їх, як й іншу їх братію, що на цьому боці Дніпра, у милостивому своєму государевому жалуванні мав і від всякого неприятеля захищав”. Якщо ж цар не зможе їх прийняти під протекцію, то нехай тоді замирить їх з польським королем на умовах Підгаєцького трактату³⁰. Висловлював прохання дозволити Д.Многogrішному “бути з ним Дорошенком у дружбі й листуванні, і щоб із Запорозів посланців до польського короля не пропускав, і харчів їм і питва не давав; а чвари де всі походять від них запорожців”³¹.

Гетьман вручив також Манасію листа до Олексія Михайловича, зміст якого звертає на себе увагу. Насамперед засвідчував власну доброзичливість: “тебе православного государя, царя за главу собі маю”. Центральне місце у ньому відвів висвітленню двох проблем: негативним наслідкам для України політики запорожців, котрі користуються підтримкою Москви, та вимушеності турецької протекції. “Низові запорозькі козаки, – писав він, – суще непостійні, і в цей час дуже ворогують зі мною і з усім цим російським краєм: радять Короні польській зі своєї сторони розпочати брань проти цього **українського народу** (виділено мною – В. С.), самі ж з низу з татарами кримськими сюди прийти намагатимуться...” Вони ж нещодавно, “виходячи з татарами, багато місць спустошили, церкви розорили і велике число християн у бусурманську

²⁹ Дорошенко Д. Назв. пр. – С. 343.

³⁰ Акты Южной и Западной России. – Т. IX. – Санкт-Петербург, 1879.– С. 390-391.

³¹ Там само. – С. 391-392.

видали неволю”. Прохав царя вплинути на них, аби разом з поляками **“з цією частиною України не ворогували** (виділено мною – В. С.)”³².

Повідомляв Олексія Михайловича, що “цей російський народ, над яким він старшинствує, не хоче цього іґа (польського – Авт.) носити, його ж на нього Корона польська і річ посполита хоче накласти, бо не допускають тих вольностей війську запорозькому і народу російському, про які він, за думкою ради цього народу через послів своїх прохав короля і річ посполиту”³³. Навів переконливі аргументи на користь доцільності прийняття султанської протекції. “Утім з самого початку є лжа у тому, – зазначав гетьман, – що санджаки, тобто знаки від царя турецького мені і підручному мені війську дані. Насправді ж, **щадячи цілісність всієї України, захищаючи від розорення церкви Божі і відводячи людей згубу; часом я роблю те, чого не хочу: коли б ми не прийняли тих знамен турецьких й, будучи близько них, спротивилися їх волі, тоді треба було б нам із сильними бусурманами брань мати, але на це є ми немічними** (виділено мною – В. С.)”³⁴.

Аби послабити Річ Посполиту, П. Дорошенко вирішив звернутися з проханням про взяття козацької України під свою протекцію до бранденбурзького курфюрста Фрідріха Вільгельма, котрий, як стало відомо гетьману, був не проти заволодіти польським тронем. На переконання Я. Пердені, гетьман “ґрунтовно орієнтувався у внутрішній боротьбі в Польщі і її відносинах з Бранденбургом”³⁵. І не випадково, бо вельми успішно продовжувала працювати у Речі Посполитій розвідувальна служба, витворена у свій час Богданом Великим. Як визнавав анонімний автор одного з повідомлень, П. Дорошенко “відає про найдрібніші справи, які діються у Варшаві, внаслідок чого треба остерігатися русі, яка тулиться при дворі, бо це великі зрадники, хоч і крутяться серед нас”³⁶. 7 квітня гетьман звернувся з листом до Фрідріха Вільгельма, який викликає чималий інтерес, особливо під поглядом з’ясування політичних поглядів гетьманів. Насамперед автор робить у ньому невеличку історичну довідку про минулі подвиги Війська Запорозького. Серед них називає походи “морем і суходолом” у турецькі землі. На його думку, “не зітреться у людській пам’яті славна Хотинська експедиція”. Свідченням лицарської відваги козаків слугують Смоленськ й багато міст і волостей Московії. Саме дякуючи їх мужності, поляки здобули багато перемог там, де б вони без них зазнали поразок. Служачи вірно польському королю, хотіли тільки аби православна віра, церква і народ руський “заживали свободи”. Проте, Польща все більше утискала “нас й увесь народ руський” відбиранням старожитніх церков і їх перетворенням на костели, нав’язуванням унії, заганянням “нас, лицарських людей” у “невільницьке підданство, тирансько мордуючи й вбиваючи, нас і увесь народ руський у чим раз важче ярмо запрягаючи...” Дякуючи Божому благословінню, за “славної пам’яті відважного мужа небіжчика Хмельницького, гетьмана Військ

³² Там само. – С. 395-396.

³³ Там само. – С. 396.

³⁴ Там само. – С. 395.

³⁵ *Perdenia J.* Op. cit. – S. 269.

³⁶ Цит. за: о. *Мицик Ю.* Чигирин – гетьманська столиця. – Київ, 2007. – С. 191.

Запорозьких”, “скинули були це важке ярмо з ший наших”³⁷.

Однак, зауважував П.Дорошенко, бажаючи залишатися “під природженим Паном”, як “цієї Вітчизни сини”, багато разів з поляками укладали перемир’я за небіжчика Хмельницького й після нього “за присягою короля, всіх духовних і світських сенаторів”. Проте, ніколи “нам пп. поляки, вдаючись по відношенню до нас до різних хитрощів, цих присяг не дотримувалися, але, як тільки можна, старалися про згубу імені нашого”. Він також, “взявши регімент гетьманський”, “через багатьох послів горнувся” до королівського маєстату бувшого й теперішнього, однак отримував лише неприязні наслідки. Замість того, щоб дати спокій нашій вірі, повернути церкви, забрані під костели й віддані уніатам, підтвердити здобуті нашою кров’ю “вольності наші й всього руського народу”, замислили “запрягти нас у ще важче ярмо і вже край наш розділили на дві частини й одну сторону продали Москвіну, а нашу хочуть перетворити у Дике Поле”. Ми ж до цього часу не дозволяли їм “ці задуми сповнити” й надалі **“скільки життя нашого стане про цілісність нашу і краю тутешнього при помочі Божій не перестанемо боронити** (виділено мною – В. С.)”³⁸. Дізнавшись від прихильних до нього людей у Польщі, що курфюрст може оволодіти польським тронем, він, П. Дорошенко, від імені Війська Запорозького “й народу Руського” запевняв Фрідріха Вільгельма у готовності допомогти досягти цієї мети, надіючись, що той, ставши “усім батьком”, задовольнить усі запити України, чого не можна було отримати від польського короля³⁹. Хоча даний лист вдалося перехопити полякам у Зв’ягелі, ця справа набрала такого розголосу, що Берлін змушений був давати відповідні пояснення, запевняючи Варшаву у відсутності будь-яких зв’язків з українським гетьманом⁴⁰.

Останній прагнув уникнути війни з Річчю Посполитою, свідченням чого слугує його лист до А. Ольшовського⁴¹. Однак, українські підрозділи хоч-не-хоч продовжували брати участь у вторгненнях татар у Волинське, Подільське й Руське воєводства, які не припинялися у другій половині квітня – першій половині травня й тримали у напруженні шляхту даних регіонів й польське командування. Як і раніше, основним театром воєнних зіткнень залишалися терени Кам’янецького повіту, в якому дуже активно продовжували діяти загоони опришків. 16 травня повідомляли з Кам’янця, що вороги завдають збитків щодня; сьогодні впали під саме місто, набрали чимало худоби і, коли б “захотіли, то і в місто увірвалися, в такому (поганому) залишаємося ми порядку, бодай і не снилася б така зла нецнотливість... Є сила панків до насильств, зневажливого ставлення до убогих людей, а в поле (на бій – Авт.) чи до мурів не має кому виходити. Заплакати б тепер на наші подільські справи... Боже, будь з нами і врятуй фортецю, аби марно не загинула”⁴². За образним висловленням іншого

³⁷ БМЧ. ВР. – Спр. № 1376. – Арк. 178-179; БН. ВМФ. – № 16281; *Дорошенко Д.* Назв. пр. – С. 344.

³⁸ БМЧ. ВР. – Спр. № 1376. – Арк. 179-180; *Дорошенко Д.* Назв. пр. – С. 344-345.

³⁹ БМЧ. ВР. – Спр. № 1376. – Арк. 180-181; *Дорошенко Д.* Назв. пр. – С. 345.

⁴⁰ *Perdenia J.* Op. cit. – S. 271-274.

⁴¹ ББ. ВР. – Спр. № 255. – Арк. 22.

⁴² ДАК. – Ф. 452. – Спр. № 372. – Арк. 60.

кам'янчанина, “лише виглядаємо з валів, як ластівки з гнізда”⁴³.

Звичайно, поява нових чамбулів і від'їзд попередніх завдавали гетьману чимало клопоту, адже їх потрібно було утримувати й винагороджувати. Непокоїли його й чутки про зібрання М. Ханенком на Низу 20-тисячного війська, яке лагодилося до спільного з кримськими татарами походу на Чигирин⁴⁴. Тому, зрозуміло, зі свого боку, також готувався до відбиття можливого нападу. Заздалегідь взяв під свій контроль усі переправи через Дніпро, починаючи від Кременчука, й до Києва⁴⁵. У другій половині квітня залучив татар до блокування Білої Церкви. За визнанням (29 квітня) її коменданта, “паси перекрито так, що кінно не можна пробратися до Польщі.” П. Дорошенко розпорядився, аби жителі ближчих містечок не наважувалися “їхати із живністю до нас під загрозою кари на горло”⁴⁶. Для зміцнення обороноздатності столиці, стягував туди підрозділи серденят⁴⁷. Відправлені ним полки у Полісся обложили Іванків й Чорнобиль⁴⁸. Однак, закріпитися у Поліському краї не вдалося. В кінці квітня – на початку травня бл. двох тисяч жовнірів Я. Пива, перейшовши в контрнаступ, завдали поразок козакам під Коростишевим й Іванковим, а також оволоділи Фастовом⁴⁹. Таким чином блокада Білої Церкви тимчасово на короткий час була знята.

Чи була реальною загроза походу на Чигирин запорожців і кримських татар? Кримська еліта, попри емірів султана, продовжувала орієнтуватися на М. Ханенка. В останній декаді березня кримський посол у Варшаві однозначно засвідчував підтримку ханством дій Польщі проти П. Дорошенка (“військо польське повинне зносити Дорошенка”). Запевняв, що “власною рукою готовий убивати тих татар, що тепер впали до Польщі (Білгородська орда – В. С.)...”⁵⁰ Однак, хан, побоюючись гніву Мегмеда IV, не поспішав, попри прохання М. Ханенка, надсилати військову допомогу, що не могло не непокоїти кошового гетьмана та його соратників. Були вони також розчаровані й невдоволені поверненням А. Жальського, котрий віз гетьманські клейноди на Запоріжжя, з Батурина до Варшави. Певне враження на запорожців вчинив лист до них П. Дорошенка й 13 полковників, надісланий з Корсунської ради, в котрому закликали М. Ханенка і запорожців визнати владу легітимного гетьмана й згуртуватися в ім'я єдності України⁵¹. А відтак авторитет М. Ханенка серед козаків падав. Відомості про наявність у нього 20 тис. вояків залишалися тільки чутками. В кращому випадку їх могло налічуватися 4-6 тис. осіб і не більше. Відсутність кримської допомоги спонукала його відправити до хана посольство для з'ясування готовності вирушити супроти П. Дорошенка й на послугу Речі Посполитій. За свідченнями послів М. Ханенка до короля, у випадку, коли

⁴³ Там само.

⁴⁴ Там само. – Арк. 61-62; *Chrapowicki J.* Op. cit. – Cz. 3. – S. 152.

⁴⁵ Акты ЮиЗР. – Т. IX. – С. 401.

⁴⁶ ДАК. – Ф. 452. – Спр. № 372. – Арк. 61.

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Там само.

⁴⁹ Там само. – Арк. 62.

⁵⁰ *Kluczycki F.* Op. cit. – S. 636.

⁵¹ ДАК. – Ф. 452. – Спр. № 372. – Арк. 75.

б Аділ-Гірей погодився діяти спільно із запорожцями, то в знак щирої приязні мав дати заручниками на Січ своїх синів. У разі відмови вирушити проти П. Дорошенка послали мали пригрозити походами запорожців на Крим⁵².

Припускаємо, що 24 квітня (н. ст.?) відбулася старшинська рала у Січі. Вона ухвалила направити посольство до короля, а також звернутися з листами до нього, королеви, великого й польного гетьманів й, можливо, інших савновників Речі Посполитої. Основними клопотаннями були такі: негайно розпочати наступ проти П. Дорошенка й передати гетьманські клейноди послам. М. Ханенко прохав королеву спонукати короля розпочати воєнні дії в Україні, обіцяючи при цьому прийти на допомогу жовнірам. А короля було неоднозначно попереджено: якщо цього року польське військо не ввійде до України, то він змушений буде відступитися від Польщі⁵³. Надіям кошового гетьмана на підтримку Криму так і не судилося сповнитися. У першій декаді травня Мегмед IV змістив з трону Аділ-Герей (за його непослух емірам султана підтримувати П. Дорошенка й полонофільську орієнтацію). Ханом призначається Селім-Гірей, калгою – його брат Селамед-Гірей, нурадином – кузен Сафа-Гірей⁵⁴. За таких обставин, зрозуміло, М. Ханенко не міг розраховувати на успішний похід на Чигирин, покладаючись лише на власні сили.

Десь на початку травня до Чигирин за запрошенням гетьмана з'явився комісар М. Рачковський⁵⁵. Відсутність джерел не дозволяє нам виявити ні змісту, ні ходу перемовин. Припускаємо, що вони точилися навколо двох основних проблем: на яких умовах можливе повернення гетьмана й старшин у підданство короля та характеру їх відносин з Портою. Мабуть уже в другій декаді травня у Чигирині дізналися про перемену хана на кримському троні, а на початку третьої з'явилися перші підрозділи кримських татар, котрі прибули на допомогу гетьману. В силу чого його становище помітно зміцнилося й, відповідно, погіршилося М. Ханенка, котрий тепер мав остерігатися нападу кримських татар.

Ця зміна ситуації позначилася й на тональності листа П. Дорошенка (від 26 травня) до короля й запропонованих пунктах можливого замирення з Річчю Посполитою. Так, сповіщав про прийом ним М. Рачковського “під титулом комісара”, проте подану ним інструкцію з королівської канцелярії вважає й вважатиме “за найпевніший документ неласки в. к. м-ті й всієї Р П-тої...”. Повідомляв, що він з Військом Запорозьким ще сподіваються на таку ласку володаря, яка зможе або врятувати спільну Вітчизну, або в разі відмови згубити її. “Нехай загони татарські, – писав він, – впадуть на душі тих, котрі потурали звірствам Пива, стинати, випалювати міста й містечка українні, бичем Божем посланим на Русь дозволяли титулуватися, хвалитися наказами в. к. м-ті і їх м-тей пп. гетьманів на знищення наших церков і монастирів (зокрема повністю зруйнувати Печерський монастир, а самі Печери завалити). Чого шукали, чого

⁵² БВУ. ВР. – Спр. № 1957. – Арк. 70-71; ДАК. – Ф. 452. – Спр. № 372. – Арк. 62.

⁵³ БВУ. ВР. – Спр. № 1957. – Арк. 70-71; ДАК. – Ф. 452. – Спр. № 372. – Арк. 82.

⁵⁴ ДАК. – Ф. 452. – Спр. № 372. – Арк. 59; *Podhorodecki L. Chanat krymski i jego stosunki z Polską w XV–XVIII w. – Warszawa, 1987. – S. 213; Wójcik Z. Między traktatem Andruszowskim a wojną turecką. Stosunki polsko-rosyjskie 1667 – 1672. – Warszawa, 1968. – S. 253.*

⁵⁵ ДАК. – Ф. 452. – Спр. № 372. – Арк. 61.

хотіли й хочуть тепер, те зробили й зароблять. Будьте ласкаві в. к. м. не мати нам за зле, що, вочевидь, за досить довгу нашу терпеливість, невинну кров і пролиті сльози замучених людей того безбожника, котрого в. к. м. і їх м. пп. гетьмани, всупереч моїм слізливим клопотанням, не хотіли вгамувати, сам Пан Бог вирішив відомстити”⁵⁶.

Під рятівною для спільної “Вітчизни” королівською ласкою вважав задоволення висланих разом з листом “Пунктів” – своєрідної програми вимог Війська Запорозького. Вони зводилися до наступного:

повернення усіх захоплених уніатами православних церков і, відповідно Гадяцьких умов, збереження релігії грецької старожитної, а не уніатської;

відмежування Брацлавського й Київського воєводств та Подільського полку. У дані терени заборонялося вступати польським військам, розташовуватися на зимовий постій, вибирати у населення хліб. Тільки на запрошення гетьмана могли прибути для надання допомоги у боротьбі з ворогами;

надіслання гетьманських клейнодів П. Дорошенку;

виведення залог з Білої Церкви й Димера;

Київ, коли повернеться до складу Польщі, не повинен мати залог, а повністю покладатиметься у цьому на Військо Запорозьке, яке боронитиме Україну;

повернення військових сум, які дав у заставу панам П. Тетеря, до військової скарбниці, а також давніх прав і привілеїв Війську Запорозькому;

проголошення амністії у конституції, “аби у забуття пішло все, що сталося під час війни”⁵⁷.

Відступ Я. Пива до Димера зумовив поновлення П. Дорошенком блокади білоцерківської залози. З 13 травня знову розпочалися сутички в околицях міста⁵⁸. 15 травня козаки й татари полонили жовнірів, “котрі стояли на варті на Могилі”. Через день вони мали бій з жовнірами й, попри втрати, оволоділи 40 кіньми і 18 головами великої рогатої худоби. Тримали облогу Білої Церкви з одного боку корсунський і канівський полки, з другого – білоцерківський і паволоцький⁵⁹. Не виключаємо, що з кінця травня у гетьмана виникає думка щодо доцільності зосередження під містом усього війська⁶⁰.

У другій половині травня продовжувалися напади татар, левенців і козаків на поселення Кам’янецького повіту, Галицького Поділля й Галичини та їх сутички з польськими корогвами. Зокрема, татари пограбували села й взяли ясир в околицях Гусятина, Ягельниці, Микулинець, Язлівця, за Збаражем, біля Заложців. Неподалік Зінькова жовніри розгромили “дві козацьких корогви” Подільського полку, якими командував відомий подільський ватаг левенців, кум О. Гоголя, Іван Кияшко, який, зазнавши поранення в шию, поспішно відійшов до Могилева-Подільського⁶¹.

⁵⁶ БМЧ. ВР. – Спр. № 844. – Арк. 89; *Дорошенко Д.* Назв. пр. – С. 349-350.

⁵⁷ ББ. ВР. – Спр. № 255. – Арк. 24.

⁵⁸ Бібліотека Польської академії наук (Краків). ВР. – Спр. № 1070. – Арк. 367.

⁵⁹ ДАК. – Ф. 452. – Спр. № 372. – Арк. 74.

⁶⁰ БМЧ. ВР. – Спр. № 415. – Арк. 154; БН. ВМФ. – № 11626.

⁶¹ ДАК. – Ф. 452. – Спр. № 372. – Арк. 67, 73.

Болісною прикрістю для П. Дорошенка стали спочатку непорозуміння, а потім і відвертий розрив відносин з І. Сірком, котрий обіймав посаду полковника й продовжував користуватися великим авторитетом серед козацтва, особливо запорозького. Уже в березні у джерелах знаходимо відомості, що внаслідок нападу останнього на буджацьких татар – союзників гетьмана, – розгніваний володар булави “послав по нього з мандатом, аби став перед суддями”. Проте І. Сірко проігнорував дане розпорядження⁶². Дізнавшись про суперечності між ними, М.Ханенко звернувся до полковника з пропозицією приєднатися до нього (“щоб з ними одно розумів і козаків до себе збирав”). Іти у підпорядкування до невизнаного городовим козацтвом гетьмана він також не захотів, намагаючись зберегти самостійність. За визнанням полоненого буджацького татарина Ракії, “Сірко сам собі Пан вільний...”⁶³

Чи не задумував він втрутитися у боротьбу за булаву? Хто зна?! Виявлені джерела мовчать про наявність у нього таких намірів. Можемо лише констатувати, що він перейшов в опозицію до П. Дорошенка й десь у кінці квітня – на початку травня вислав від імені свого полку до короля посланця Олексу Полежана, засвідчуючи “вірне підданство” і непричетність у минулому “до бунтів і повстань”, спрямованих проти Яна Казимира. Підкреслював небажання “триматися” за тих, котрі “забули боязнь Божу і обов’язок залишатися вірними Пану свому дідичному”⁶⁴. Зрозуміло, що Варшава не могла проігнорувати цього звернення. 12 червня М. Вишневецький направив полковнику листа, висловлюючи вдячність за вірність, й закликаючи продовжувати і надалі зі “своїм полком” вірно служити й слугувати прикладом для інших козаків, аби вони “до нас повернулися”. А для того, щоб “вольності й свободи” Війська Запорозького й надалі залишалися непорушними, король призначив нову комісію на липень й обіцяв власною особою “наблизиться у ті краї”⁶⁵.

Отже, весною 1671 р. П. Дорошенко намагався, по-перше, стабілізувати внутрішньополітичне становище у Правобережній гетьманщині, знайшовши порозуміння із запорозьким козацтвом, по-друге, уникнути широкомасштабного воєнного протистояння з Річчю Посполитою, а, по-третє, пом’якшити гостроту суперечностей з Московією.

Valeriy Stepankov. THE INTERNAL AND THE FOREIGN POLICY OF PETRO DOROSHENKO IN THE SPRING OF 1671.

⁶² Там само. – Арк. 21.

⁶³ Там само. – Арк. 69.

⁶⁴ АГАД. – Ф. 4. – Спр. № 25. – Арк. 218 зв.

⁶⁵ Там само.